

Zbigniew Bereszyński

<https://orcid.org/0000-0001-9761-8701>

POTENCJAŁ ORGANIZACYJNO-KADROWY ORAZ WAŻNIEJSZE KIERUNKI DZIAŁALNOŚCI SŁUŻBY BEZPIECZEŃSTWA W WOJEWÓDZTWIE OPOLSKIM W LATACH 1975–1990 (CZĘŚĆ II)¹

Główne obszary i kierunki działalności SB w woj. opolskim w latach 1975–1979

Do najważniejszych zadań SB w woj. opolskim należała zawsze walka z zagrożeniami ze strony tzw. rewizjonizmu niemieckiego. Teoretycznie chodziło o przeciwdziałanie czynnikom mogącym stanowić źródło zagrożenia dla trwałości powojennej granicy zachodniej i północnej państwa, w praktyce oznaczało to walkę z różnymi przejawami niemieczyny i postaw proniemieckich wśród rdzennej ludności tzw. Ziemi Odzyskanych.

Jak już wspomniano, w tematyce niemieckiej specjalizował się pion II SB, reprezentowany na szczęblu wojewódzkim przez Wydział II KW MO wraz z jego przedstawicielami w poszczególnych ekspozyturach terenowych. Zachował się ramowy zakres zadań Wydziału II KW MO w Opolu z kwietnia 1975 r., mówiący o tym, że jednostka ta w szczególności „rozpoznaje i inwigiluje osoby i grupy osób podatne na wpływy rewizjonizmu zachodniemieckiego, podejrzane o działalność prozachodniemiecką oraz powiązane w przeszłości z hitlerowskim aparatem

---

¹ Część pierwsza opracowania, poświęcona potencjałowi organizacyjno-kadrowemu Służby Bezpieczeństwa w woj. opolskim i jego ewolucji w latach 1975–1990, została opublikowana w poprzednim numerze „Aparatu Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” (20/2022).

ucisku oraz organizacjami odwetowymi, rewizjonistycznymi, ziomkowskimi itp. [...], prowadzi operacyjne rozpracowanie ośrodków i organizacji rewizjonistycznych NRF oddziaływających na kraj i województwo”².

Od sierpnia 1972 r. Wydział II KW MO w Opolu prowadził sprawę obiektową (SO) o krypt. „Ideologowie”, w której ramach usystematyzowano całokształt działalności prowadzonej przez tę jednostkę „na kierunku niemieckim”, tj. czynności dotyczących całokształtu relacji polsko-niemieckich, włącznie ze zwalczaniem postaw proniemieckich wśród rodzimej ludności śląskiej³. Sprawa ta, prowadzona przez SB aż do 1989 r., miała następujące cele: „Ustalenie i rozpoznanie operacyjne planów i zamierzeń ośrodków dywersji ideologicznej NRF i całokształtu ich działalności oraz ujawnianie osób prowadzących wrogą działalność. Rozpoznanie duchowych przywódców środowiska proniemieckiego i rewizjonistyczno-odwetowego woj. opolskiego i ich powiązań z wrogimi ośrodkami i osobami w NRF. Ustalenie faktów, form, metod i charakteru wrogiej działalności uprawianej przez osoby pozostające pod wpływami wrogich ośrodków”⁴.

W ramach sprawy założono kilka odrębnych teczek dla poszczególnych zagadnień operacyjnych. Teczka nr 1 odnosiła się do organizacji ziomkowskich Górnos Ślązaków i Ślązaków w RFN oraz „obywateli polskich współpracujących z tymi organizacjami”. Tematem teczek nr 2 była działalność zachodnioniemieckich ośrodków badawczych zajmujących się problematyką wschodnią (niem. Ostforschung). Teczka nr 3 dotyczyła rozgłośni radiowych Deutschlandfunk i Deutsche Welle. Teczka nr 4 założono w związku z działalnością zachodnioniemieckich organizacji charytatywnych udzielających „zorganizowanej pomocy materialnej ludności rodzimej woj. opolskiego”. Tematem teczek nr 5 były „osoby i fakty dotyczące inspiracji do wyjazdów emigracyjnych, osoby zarejestrowane w N[iemieckim] C[zerwonym] K[rzyżu] i deklarujące narodowość niemiecką oraz wywierające presję na zalegalizowanie niemieckiej mniejszości narodowej w woj. opolskim”. Teczki nr 6 – „grupy i osoby o poglądach rewizjonistyczno-odwetowych”. Założono ją w celu „ustalenia i rozpoznawania form i metod ich działania, zapobiegania i paraliżowania wrogiej i szkodliwej działalności przez stosowanie profilaktyki i represji”. Teczka

² Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu (dalej: AIPN Wr), 09/64, Zakres pracy Wydziału II Służby Bezpieczeństwa KW MO w Opolu, [kwiecień 1975 r.], k. 3.

³ AIPN Wr, 013/13, Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Ideologowie”, 14 VIII 1972 r., k. 13–15. Por. P. Piotrowski, *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1, s. 63.

⁴ AIPN Wr, 013/13, Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Ideologowie”, 14 VIII 1972 r., k. 13.

nr 7 została założona z myślą o okresowej kontroli „członków byłego hitlerowskiego aparatu ucisku, byłych członków i przywódców nielegalnych organizacji rewizjonistycznych, [a także] osób represjonowanych w przeszłości za działalność rewizjonistyczno-odwetową”⁵.

Materiały zgromadzone w wymienionych teczkach, zachowane w oryginale, zawierają mnóstwo informacji dotyczących rozmaitych przejawów niemyślności i postaw proniemieckich wśród rdzennej ludności śląskiej, jej relacji z RFN i Berlinem Zachodnim oraz związanych z tym czynności aparatu bezpieczeństwa. Znajdujemy tam dość szczegółowe dane na temat działań represyjnych podejmowanych pod hasłem walki z „rewizjonizmem niemieckim”.

W problematyce niemieckiej specjalizowały się sekcje III oraz III A Wydziału II KW MO. Inne sekcje tego wydziału miały prowadzić działalność kontrwywiadowczą na kierunkach odpowiadających określonym państwom świata bądź mającą na celu zabezpieczenie określonych obiektów wojskowych lub cywilnych, a także śledzenie międzynarodowego ruchu osobowego oraz innych związanych z nim zjawisk. Tak np. Sekcja I zwalczała działalność wywiadu USA, Sekcja II – wywiadu brytyjskiego i kanadyjskiego. Sekcja IV powinna była zajmować się tematyką francuską, jak również zwalczać działalność wywiadu izraelskiego oraz służb wywiadowczych różnych państw NATO (oprócz już wymienionych powyżej)⁶. Dla zilustrowania pracy tej sekcji można się odwołać do SO krypt. „Loara”, prowadzonej od sierpnia 1972 r. przez Wydział II KW MO w Opolu, oficjalnie w celu zwalczania „szpiegowsko-dywersyjnej działalności” wywiadu francuskiego w Polsce. Podejmowane w ramach tej sprawy operacyjnej „działania kontrwywiadowcze” miały polegać na „rozpoznawaniu i wykrywaniu osób powiązanych z wywiadem francuskim” oraz „unieszkodliwianiu elementów antysocjalistycznych skłonnych świadczyć usługi na rzecz francuskich służb specjalnych”⁷, w praktyce zaś SB zajmowała się najrozmaitszymi aspektami stosunków polsko-francuskich, prowadziła szeroko zakrojoną inwigilację osób utrzymujących kontakty z Francją oraz Francuzów przyjeżdżających do Polski lub pozostających w kontakcie z naszym krajem⁸. Podobnie działo się w innych obszarach

⁵ *Ibidem*, k. 13–15.

⁶ AIPN Wr, 09/64, Projekt I. Zakres pracy i struktura organizacyjna Wydziału II SB KW MO w Opolu, [1975 r.], k. 80–81; *ibidem*, Etaty i struktura organizacyjna Wydziału II KW MO w Opolu, [1975 r.], k. 96–97.

⁷ AIPN Wr, 013/8, Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Loara”, 29 VIII 1972 r., k. 5.

⁸ Por. Z. Bereszyński, *Francja i system komunistyczny w Polsce. Stosunki polsko-francuskie po II wojnie światowej w świetle wybranych materiałów UB i SB* [w:] *Spoglądając na Mariannę. O Francji i Francuzach w pierwszej połowie XX wieku*

operacyjnej aktywności pionu II SB. Zadania Sekcji VI obejmowały kontrolywiadowcze zabezpieczenie obiektów o znaczeniu strategiczno-obronnym, a także określonych obszarów życia społecznego i środowisk, m.in. krótkofalowców (chodzi o hobbystów nawiązujących łączność radiową z osobami z różnych krajów z wykorzystaniem amatorskich radiostacji, pracujących w obszarze specjalnie w tym celu wyznaczonych pasm radiowych; obecnie podobne funkcje spełnia w odmiennej formie Internet, ze szczególnym uwzględnieniem portali społecznościowych). Sekcja VII miała interesować się międzynarodowym ruchem osobowym, wytypowanymi w tym celu obcokrajowcami, a także przebywającymi za granicą uciekinierami z PRL⁹. W praktyce do głównych form działalności różnych sekcji Wydziału II KW MO należało śledzenie kontaktów utrzymywanych przez obywateli PRL z cudzoziemcami lub placówkami dyplomatycznymi państw zachodnich.

Najszerzym zakresem zainteresowań operacyjnych wyróżniał się pion III SB. Sekcja II Wydziału III KW MO w Opolu miała zajmować się zwalczaniem wszelkiego rodzaju działalności politycznej o charakterze opozycyjnym oraz innego rodzaju niepożądanych zjawisk natury politycznej. Do tej ostatniej kategorii zaliczano również ewentualne przejawy nacjonalizmu wśród mniejszości narodowych, ze szczególnym uwzględnieniem Żydów (syjonizm) i Ukraińców. Obiektem czynności podejmowanych przez tę sekcję były zarówno osoby zamieszkałe w kraju, jak i ośrodki emigracyjne, mogące mieć wpływ na kształtowanie się sytuacji w Polsce¹⁰.

Wśród nielicznych poświadczonych źródłowo przejawów aktywności pionu III SB w stosunku do mniejszości narodowych i etnicznych w woj. opolskim w latach 1975–1979 można wymienić sprawę operacyjnego sprawdzenia (SOS) krypt. „Prywaciarz”, prowadzoną w latach 1977–1978 w stosunku do Zalmiana Zygmana, kupca żydowskiego zamieszkałego w Głogówku. Powodem założenia sprawy były – nieprawdziwe, jak się

z polskiej perspektywy, red. M. Białokur, A. Karbowski, Opole – Bielsko-Biała 2014, s. 192–193.

⁹ AIPN Wr, 09/64, Projekt I. Zakres pracy i struktura organizacyjna Wydziału II SB KW MO w Opolu, [1975 r.], k. 80–81; *ibidem*, Etaty i struktura organizacyjna Wydziału II KW MO w Opolu, [1975 r.], k. 96–97. Z opracowanego w 1975 r. projektu struktury organizacyjnej Wydziału II KW MO w Opolu wykreślono Sekcję V, której operacyjnym przeciwnikiem miały być służby specjalne Austrii, Szwecji, Japonii oraz innych państw kapitalistycznych i neutralnych, a także Chin i Albanii. Najpewniej uznano, że problematyka taka nie ma praktycznego znaczenia w przypadku woj. opolskiego.

¹⁰ *Ibidem*, Kierunki, zakres, zasady, system działania i podział organizacyjny Wydziału III KW MO w Opolu, [1975 r.], k. 33–34.

ostatecznie okazało – informacje, jakoby Zygmant przeprowadzał zbiórki pieniężne wśród zamieszkałych w Polsce Żydów¹¹.

Pod nadzorem Sekcji III Wydziału III KW MO w Opolu miały pozostać następujące obiekty i środowiska społeczne: Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Wyższa Szkoła Inżynierska, Instytut Śląski, Zakład Elektronicznej Techniki Obliczeniowej oraz Studium Medyczne w Opolu, duszpasterstwo akademickie, a także „środowisko młodzieży szkół pomaturalnych oraz ostatnich klas szkół średnich”¹². Związane z tym zadania były realizowane w ramach różnych spraw obiektowych, prowadzonych w odniesieniu do „ochronianych” instytucji i środowisk. Przykładem tego mogą być sprawy o kryptonimach „Aula”, „Technika” i „Silesia”, założone odpowiednio w odniesieniu do opolskiej WSP i miejscowej WSI oraz Instytutu Śląskiego, czy też SO krypt. „Kaganek”, w której ramach sprawowano nadzór nad miejscowymi placówkami oświatowymi. Sprawa o krypt. „Sąsiedzi” dotyczyła działalności duszpasterstwa akademickiego w Opolu¹³.

Nadzorowi ze strony Sekcji IV miały podlegać „[ś]rodowisko pracowników kultury i sztuki [...], środowisko pracowników służby zdrowia [...], środowisko pracowników środków masowego przekazu (prasa, radio i telewizja) [...], środowisko inteligencji twórczej (pisarze, plastycy, artyści fotograficy itp.)”, a także imprezy „o zasięgu krajowym i regionalnym”, organizowane w woj. opolskim z udziałem „przedstawicieli środowisk stanowiących przedmiot” jej operacyjnego zainteresowania. Chodziło tu w szczególności o Krajowy Festiwal Polskiej Piosenki i organizowane w Opolu od 1975 r. coroczne konfrontacje teatralne w dziedzinie klasyki polskiej¹⁴. Sekcja IV Wydziału III KW MO w Opolu prowadziła m.in. wspomniane już sprawy obiektowe o kryptonimach „Redakcja”, „Eter” i „Antena” – w ten sposób kontrolowano znaczną część lokalnych mediów informacyjnych oraz związane z nimi środowiska twórcze. Ta sama sekcja prowadziła SO krypt. „Scena”, dotyczącą Teatru im. Jana

¹¹ AIPN Wr, 011/823, t. 2, Meldunek operacyjny, 17 VII 1978 r., k. 12.

¹² AIPN Wr, 09/64, Kierunki, zakres, zasady, system działania i podział organizacyjny Wydziału III KW MO w Opolu, [1975 r.], k. 34–35.

¹³ AIPN Wr, 00147/ 340, T. Zwiech, „Formy i metody działalności duszpasterstwa akademickiego na przykładzie ośrodków duszpasterstwa akademickiego w Opolu oraz zadania Służby Bezpieczeństwa na tym odcinku”, praca dyplomowa napisana w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie, 1979 r., k. 35–41, 56.

¹⁴ AIPN Wr, 09/64, Kierunki, zakres, zasady, system działania i podział organizacyjny Wydziału III KW MO w Opolu, [1975 r.], k. 35. W kategorii pracowników kultury i sztuki chodziło w szczególności o osoby zatrudnione w teatrach, domach kultury, placówkach Klubu Międzynarodowej Prasy i Książki, Towarzystwie Wiedzy Powszechnej, a także w Towarzystwie Krzewienia Kultury Świeckiej.

Kochanowskiego w Opolu, oraz sprawę o krypt. „Amfiteatr”, w której ramach interesowano się Krajowym Festiwałem Polskiej Piosenki. Sprawowaniu nadzoru nad miejscowymi środowiskami artystycznymi służyła SO krypt. „Pegaz”¹⁵.

Zainteresowania operacyjne wymienionych powyżej sekcji Wydziału III KW MO w Opolu były po części zbieżne z zainteresowaniami Wydziału II, dlatego też oba te wydziały w sprawach związanych ze zwalczaniem „rewizjonizmu niemieckiego” oraz nadzorowaniem międzynarodowego ruchu osobowego ściśle ze sobą kooperowały. Współpraca polegała m.in. na wzajemnym wykorzystywaniu operacyjnym wyjazdów zagranicznych agentury pracującej dla obu pionów¹⁶. Szczególnie dobrą jej ilustrację stanowi współdziałanie obu pionów przy śledzeniu kontaktów utrzymywanych przez pracowników Instytutu Śląskiego w Opolu z placówkami naukowo-badawczymi w RFN i Berlinie Zachodnim. Wydziały wymieniały się informacjami na ten temat, pozyskiwanymi w ramach SO krypt. „Silesia” i SO krypt. „Ideologowie”¹⁷.

Zakres obowiązków kolejnych trzech sekcji Wydziału III KW MO w Opolu, a mianowicie V, VI i VII, obejmował tzw. ochronę gospodarki, czyli sprawowanie nadzoru nad różnymi obszarami życia gospodarczego w województwie i przeciwdziałanie mogącym występować tam niepożądanym zjawiskom społecznym. Zgodnie z opracowanym w 1975 r. projektem dokumentu określającego na nowo strukturę organizacyjną oraz kierunki i zasady działalności Wydziału III KW MO w Opolu do zadań Sekcji V miało należeć wykrywanie i rozpoznawanie różnego rodzaju nieprawidłowości oraz innych ujemnych zjawisk w poszczególnych przedsiębiorstwach, instytucjach i obiektach przemysłowych oraz rolniczych, a także zapobieganie tego rodzaju zjawiskom. Jej zadania obejmowały również „rozpoznawanie nastrojów załóg przemysłu lekkiego, drzewnego, spożywczego i rolnictwa, ujawnianie ewentualnych sytuacji konflik-

¹⁵ AIPN Wr, 00147/337, M. Bereta, „Rola i zadania Służby Bezpieczeństwa w zakresie operacyjnej ochrony przed zagrożeniami środowiska twórczego na przykładzie województwa opolskiego”, praca dyplomowa napisana w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie, 1978 r., k. 39. Por. Z. Bereszyński, *Służba Bezpieczeństwa i media informacyjne w województwie opolskim* [w:] *Komunistyczny aparat represji i życie społeczne Opolszczyzny w latach 1945–1989*, red. K. Jasiak, Opole 2012, s. 70 i n. Niestety akta wymienionych spraw obiektowych nie zachowały się, ocalały tylko niektóre dokumenty oraz wzmianki na temat tych spraw w aktach innych spraw operacyjnych.

¹⁶ AIPN, 0296/184, t. 11, Sprawozdanie za 1974 r., k. 20.

¹⁷ Por. Z. Bereszyński, *Instytut Śląski w Opolu w krzywym zwierciadle doniesień tajnego współpracownika ps. „Jan”* [w:] *Granice kompromisu. Naukowcy wobec aparatu władzy ludowej*, red. P. Franaszek, Warszawa 2015, s. 146–151.

towych w celu inspirowania administracji i czynników politycznych do usuwania ich przyczyn”¹⁸.

Sekcja VI Wydziału III KW MO w Opolu była odpowiedzialna za operacyjną „ochronę” kluczowych obiektów przemysłowych, podległych Komitetowi Centralnemu oraz Komitetowi Wojewódzkiemu PZPR w Opolu, a także za sprawowanie nadzoru nad łącznością i kadrą wybitnych specjalistów. Wśród wielu wiążących się z tym zadań wymieniano „rozpoznawanie i ujawnianie przyczyn powstawania nieprawidłowości w zakresie zaopatrzenia rynku wewnętrznego, mogących powodować narastanie w społeczeństwie nastrojów niezadowolenia i sytuacji konfliktowych”. Nadzorowi ze strony tej sekcji miało podlegać 13 szczególnie ważnych zakładów pracy w różnych częściach woj. opolskiego. Sekcja VII realizowała podobne zadania w odniesieniu do kolejnych 7 dużych podmiotów gospodarczych, a także opolskiego węzła kolejowego, innych „kluczowych obiektów komunikacji”, Aeroklubu Opolskiego, Instytutu Przemysłu Wiążących Materiałów Budowlanych w Opolu i innych placówek naukowo-technicznych oraz handlu zagranicznego¹⁹. Wspomniana już grupa terenowa Wydziału III KW MO w Kędzierzynie-Koźlu miała realizować zadania sekcji V, VI i VII w odniesieniu do powierzonego jej obszaru i znajdujących się tam zakładów pracy²⁰.

Wykonując wyznaczone im zadania, sekcje V, VI i VII Wydziału III KW MO w Opolu prowadziły wiele spraw obiektowych w odniesieniu do poszczególnych zakładów pracy. W różnym czasie zakładano też kolejne sprawy operacyjnego sprawdzenia w reakcji na stwierdzone nadużycia czy innego rodzaju rażące nieprawidłowości w życiu gospodarczym bądź rozmaite sytuacje konfliktowe w zakładach pracy. Funkcjonariusze pionu III SB sprawowali bieżący nadzór nad poszczególnymi zakładami pracy i byli nastawieni na wykrywanie różnego rodzaju czynników mogących mieć negatywny wpływ na ich funkcjonowanie. Starali się ustalać przyczyny niewykonania planów produkcji i zapobiegać powtarzaniu się podobnych sytuacji. Wyjaśniano, skąd się brały nieprawidłowości występujące w działalności poszczególnych jednostek, takie jak np. przekraczanie ustalonego funduszu płac, wadliwe wykonanie wyrobów, napraw itp. czy zła organizacja pracy. Starano się przeciwdziałać przejawom niegospodarności, nadużyciom, kradzieżom mienia państwowego i dość często zdarzającym się przypadkom fałszywej („kreatywnej”) sprawozdawczości. Sprawdzano stan zabezpieczenia tajemnicy państwowej

---

¹⁸ *Ibidem*, s. 37.

¹⁹ *Ibidem*, s. 37–40.

²⁰ *Ibidem*, s. 40–41.

oraz zabezpieczenia przeciwpożarowego. Do zadań SB należało również wyjaśnianie przyczyn i okoliczności poważniejszych awarii oraz wypadków i katastrof.

Do najważniejszych aspektów „ochrony” gospodarki należał nadzór operacyjny nad dużymi inwestycjami. Ranga związanych z tym zadań znacznie wzrosła w latach 1971–1980 w związku z zapoczątkowanym przez ekipę Edwarda Gierka boomem inwestycyjnym w PRL. Dalszy wzrost roli SB w sprawowaniu nadzoru nad gospodarką nastąpił w drugiej połowie tej dekady, gdy realizowana od 1971 r. strategia dynamicznego rozwoju gospodarczego załamała się i kraj zaczął się pogrążać w kryzysie, z czym wiązały się coraz liczniejsze przejawy niezadowolenia społecznego w zakładach pracy.

W ramach zakładanych spraw operacyjnego sprawdzenia SB starała się ustalać źródła i przyczyny niepokojących zjawisk w zakładach pracy i działać na rzecz wygaszenia zaistniałych konfliktów. W przypadkach takich stosowano szeroki arsenał środków – od represji po inspirowanie posunięć mających poprawić nastroje wśród załóg. Informacjami pozyskanymi przez SB (przeważnie z wykorzystaniem posiadanej agentury) dzielono się z odpowiednimi władzami politycznymi i resortowymi.

Dobrą ilustrację tego rodzaju funkcji SB w sferze życia gospodarczego stanowi SOS krypt. „Turbina”, założona w maju 1978 r. przez Wydział III KW MO w Opolu w związku z rażącymi nieprawidłowościami przy budowie Elektrowni „Opole” (jednego z największych ówczesnych przedsięwzięć inwestycyjnych w woj. opolskim). Głównym powodem tych nieprawidłowości był niedostatek środków finansowych na kontynuację inwestycji. Zakupione już maszyny i urządzenia, wobec niemożności ich zainstalowania, były składowane na otwartej przestrzeni, co narażało je na uszkodzenia. Co więcej, teren budowy nie był ogrodzony ani też ochroniany przez straż przemysłową, co stwarzało dogodne warunki do kradzieży. Wśród zatrudnionych na budowie pracowników o wysokich kwalifikacjach zawodowych panowało rozgoryczenie z powodu niskich płac oraz dostrzeganego codziennie braku „umiejętności ze strony czynników kompetentnych w organizacji i zarządzaniu [...] gospodarką, zarówno na szczeblu centralnym, jak i niższym”. Robotnicy podchodzili „do swoich obowiązków z rezerwą, widząc szereg niedomagań, a przede wszystkim brak zdecydowanego postępu w realizacji inwestycji”. Nastroje te skutkowały sporą rotacją kadrową wśród załogi. W listopadzie 1978 r. Wydział III KW MO w Opolu przedłożył „wyczerpującą informację” na ten temat Komitetowi Wojewódzkiemu PZPR²¹.

²¹ AIPN Wr, 065/468, Meldunek operacyjny, 21 XI 1978 r., k. 46–51 (PDF).

Pion IV SB był jednym z dwóch głównych instrumentów polityki wyznaniowej w rękach władz PRL, obok Urzędu ds. Wyznań i jego agend terenowych w poszczególnych województwach. Przede wszystkim zaś był orężem walki z Kościołem katolickim. Zgodnie z opracowanym w 1975 r. projektem zakresu pracy Wydziału IV KW MO w Opolu jednostka ta miała rozpoznawać sytuację wśród kleru katolickiego, zwłaszcza wyższej hierarchii kościelnej, i podejmować czynności zmierzające do ograniczenia wpływu duchowieństwa na społeczeństwo, ze szczególnym uwzględnieniem młodzieży, oraz działania dezintegracyjne wśród kleru. Planowano też zapobiegać i przeciwdziałać nielegalnemu budownictwu sakralnemu – stosować m.in. środki operacyjne do wczesnego wykrywania i rozpoznawania ewentualnych inicjatyw tego rodzaju. Zadania Wydziału IV KW MO obejmowały również operacyjną kontrolę „działalności innych wyznań (nierzymskokatolickich), legalnych i nielegalnych”²². O „planowanych przedsięwzięciach i efektach pracy Wydziału [IV] na odcinku kleru” należało informować „wojewódzką instancję partyjną”²³ – jednostka ta miała zatem w bezpośredni sposób spełniać funkcje służebne na rzecz wojewódzkich władz PZPR.

Wydział IV KW MO w Opolu realizował swoje zadania m.in. w ramach różnych spraw obiektowych, założonych w odniesieniu do ważniejszych instytucji i placówek kościelnych. Prowadził sprawy o kryptonimach „Ośrodek” (kuria diecezjalna w Opolu), „Zamek” (wyższe seminaria duchowne w Nysie i Opolu), „Pałac” (oo. dominikanie w Prudniku), „Klasztor” (oo. franciszkanie w Głogówku), „Dworek” (oo. paulini w Mochowie k. Głogówka), „Zdrój” (księża marianie w Głuchołazach), „Carcassonne” (oo. redemptoryści w Paczkowie) i „Wieża” (oo. jezuiti w Opolu). Zwalczanie nielegalnego budownictwa sakralnego zostało udokumentowane w sprawie o krypt. „Budowa”²⁴.

Śledzono także legalnie funkcjonujące stowarzyszenia chrześcijańskie. Zadania te realizowano w ramach spraw obiektowych o kryptonimach

²² AIPN Wr, 09/64, Zakres pracy Wydziału IV Służby Bezpieczeństwa Komendy Wojewódzkiej MO w Opolu, 1975 r., k. 15.

²³ *Ibidem*, k. 17.

²⁴ AIPN Wr, 067/43, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Wieża”, 13 II 1961 r., k. 6 (PDF); AIPN Wr, 067/46, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Budowa”, 12 III 1971 r., k. 6 (PDF); AIPN Wr, 067/48, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Budowa”, 28 VIII 1971 r., k. 6 (PDF); AIPN Wr, 067/54, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Carcassonne”, 20 VII 1972 r., k. 6 (PDF); AIPN Wr, 067/55, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Dworek”, 28 IX 1972 r., k. 6 (PDF); AIPN Wr, 067/56, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Zdrój”, 24 VII 1972 r., k. 6 (PDF); AIPN Wr, 067/58, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Klasztor”, 24 VII 1972 r., k. 5 (PDF); AIPN Wr, 067/59, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Pałac”, 28 VII 1972 r., k. 4 (PDF); AIPN Wr, 067/62, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Ośrodek”, 2 III 1961 r., k. 7 (PDF).

„Starówka” (Zrzeszenie Katolików „Caritas”), „Parawan” (Stowarzyszenie „Pax”) i „Filia” (Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne)²⁵. Sprawa o krypt. „Arka” dotyczyła działalności duszpasterstw akademickich w różnych ośrodkach woj. opolskiego. Zainteresowania operacyjne Wydziału IV KW MO były w tym zakresie zbieżne z zainteresowaniami Wydziału III KW MO, prowadzącego, jak już wspomniano, podobną sprawę o krypt. „Sąsiedzi”²⁶.

W latach 1975–1979 działalność SB w woj. opolskim charakteryzowała się niewielką liczbą spraw o charakterze politycznym. W pracy Wydziału III i Wydziału Śledczego KW MO w Opolu główną rolę odgrywała gospodarka. Pułkownik Ludwik Strus, ówczesny I zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. SB, na naradzie partyjno-służbowej zorganizowanej w Wydziale Śledczym KW MO w styczniu 1978 r. stwierdził: „sprawy gospodarcze są dziś [sprawami] politycznymi”, a w odrębnym dopisku do przygotowanych na tę naradę tez podkreślono, że występuje „duże zapotrzebowanie w tym względzie”²⁷.

Dla przykładu – w trzecim kwartale 1977 r. większość spraw prowadzonych przez Wydział Śledczy KW MO w Opolu (z inicjatywy Wydziału III KW MO) dotyczyła „zjawisk niegospodarności i marnotrawstwa występujących przy realizacji inwestycji przemysłowych i rolniczych na terenie woj. opolskiego”²⁸. W 1979 r. przedmiotem postępowania było m.in. fałszowanie sprawozdawczości statystycznej w Przedsiębiorstwie Budownictwa Rolnego w Nysie²⁹.

W informacji sporządzonej w 1987 r. dla Wydziału Inspekcji Biura Śledczego MSW pisano, że „Wydział Śledczy WUSW [*sic!*] w Opolu w okresie od 1976 do 1980 roku włącznie nie prowadził postępowań karnych przeciwko nielegalnym organizacjom i ugrupowaniom”³⁰.

²⁵ AIPN Wr, 067/47, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Starówka”, 16 VI 1977 r., b.p.; AIPN Wr, 067/57, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Filia”, 25 X 1967 r., k. 4 (PDF); AIPN Wr, 067/66, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Parawan”, 13 II 1961 r., k. 5 (PDF).

²⁶ AIPN Wr, 00147/ 340, T. Zwiech, „Formy i metody działalności duszpasterstwa akademickiego na przykładzie ośrodków duszpasterstwa akademickiego w Opolu oraz zadania Służby Bezpieczeństwa na tym odcinku”, praca dyplomowa napisana w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW im. Feliksa Dzierżyńskiego w Legionowie, 1979 r., k. 79–84.

²⁷ AIPN Wr, 08/347, Program narady partyjno-służbowej w Wydziale Śledczym KW MO w Opolu [odrębne notatki na odwrocie dokumentu], 17 I 1978 r., k. 363; *ibidem*, Tezy na naradę partyjno-służbową w Wydziale Śledczym z udziałem kierownictwa KW MO oraz przedstawicieli wydziałów II i III, 16 I 1978 r., k. 366.

²⁸ *Ibidem*, Załącznik do sprawozdania za III kwartał 1977 r., b.d., k. 375.

²⁹ *Ibidem*, Dane liczbowe o działaniach Wydziału Śledczego za I kwartał 1979 r., b.d., k. 312.

³⁰ AIPN Wr, 08/332, Pismo kierownika Sekcji Wydziału Śledczego WUSW w Opolu do naczelnika Wydziału Inspekcji Biura Śledczego MSW, 10 VI 1987 r., k. 208 (PDF).

Wszczynane sprawy dotyczyły z reguły pojedynczych osób, które podejmowały odosobnione próby prowadzenia działalności opozycyjnej. Do wyjątków należała sprawa operacyjno-śledcza o krypt. „Fotograf”, prowadzona w pierwszym kwartale 1978 r. przez Wydział Śledczy wspólnie z Wydziałem III KW MO w odpowiedzi na rozwieszenie na terenie Opola pod koniec 1977 r. ulotek w formie listu gończego za Edwardem Gierkiem. W jej ramach przeprowadzono rozmowy z mniej więcej setką osób i pobrano odciski palców od kilkudziesięciu podejrzanych. W stosunku do dwóch z nich, zidentyfikowanych ostatecznie jako autorzy i kolporterzy ulotek, Wydział Śledczy KW MO przygotował wnioski o ukaranie przez kolegium ds. wykroczeń. Z przyczyn politycznych, związanych z ogólną sytuacją w kraju w ostatnich latach rządów Gierka, kierownictwo SB nie nadało jednak sprawie dalszego biegu i porzeczono na przeprowadzeniu rozmów ostrzegawczych³¹.

W lutym 1980 r. odbyła się podobna rozmowa z Andrzejem Tyką, mieszkańcem Sławięcic, który na wiacie przystanku autobusowego w Kędzierzynie-Koźlu wykonał napisy o treści „KOR” i „Żądamy niepodległości”. W marcu przeprowadzono rozmowy profilaktyczne z pracownikami stacji PKP w Głuchołazach w związku z rozpowszechnianiem w tym środowisku ulotek z tekstem *Hymn polski* o wymowie opozycyjnej. Zgodnie z dyspozycjami wydanymi przez kierownictwo KW MO w obu przypadkach zrezygnowano z wszczęcia przygotowawczego postępowania karnego. W podobny sposób zakończyła się sprawa operacyjnego rozpracowania (SOR) o krypt. „Schody”, prowadzona przez Wydział III KW MO w Opolu we współpracy z Wydziałem Śledczym w odpowiedzi na pojawienie się w grudniu 1979 r. na terenie Kędzierzyna-Koźła ulotek o treści opozycyjnej. Porzeczono na przeprowadzeniu rozmowy ostrzegawczej z wykrytym w czerwcu 1980 r. autorem i kolporterem ulotek – Bronisławem Józefem Zieglerem³².

³¹ AIPN Wr, 08/347, Załącznik do sprawozdania Wydziału Śledczego KW MO w Opolu za I kwartał 1978 r., k. 353; AIPN Wr, 08/400, Rejestr czynności sprawdzających i odmów wszczęcia postępowania przygotowawczego za okres 20 XII 1970 – 31 X 1985 r., k. 67 (PDF). Por. Z. Bereszyński, *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa na Śląsku Opolskim 1980–1990*, Opole 2014, t. 1, s. 142–143. Autorami i kolporterami ulotek okazali się Zbigniew Bereszyński, student Uniwersytetu Wrocławskiego, i Wiesław Ukleja, student Wyższej Szkoły Inżynierskiej w Opolu.

³² AIPN Wr, 08/400, Rejestr czynności sprawdzających i odmów wszczęcia postępowania przygotowawczego za okres 20 XII 1970 – 31 X 1985 r., k. 82, 83, 88 (PDF). Informacje o napisach i ulotkach w Kędzierzynie-Koźlu zostały przekazane Wydziałowi Śledczemu przez Wydział III MO w Opolu, a informacja o ulotkach w Głuchołazach (pochodząca od TW) – przez tamtejszy komisariat milicji.

Główne obszary i kierunki działalności opolskiej SB w latach 1980–1990

W latach 1980–1981 stanęły przed SB zupełnie nowe zadania, związane z zapoczątkowaną w Polsce rewolucją Solidarności. W sierpniu, wrześniu i na początku października 1980 r. Wydział III „A” KW MO w Opolu założył wiele spraw operacyjnego sprawdzenia w reakcji na strajki i innego rodzaju akcje protestacyjne w różnych zakładach pracy w województwie. Jedną z pierwszych była sprawa o krypt. „Protest”, wszczęta 1 sierpnia tegoż roku w związku ze strajkiem w Fabryce Samochodów Dostawczych „Polmo” w Nysie³³. SB nie ograniczała się do zbierania informacji o zaistniałych zdarzeniach i ich najaktywniejszych uczestnikach, ale próbowała również w rozmaity sposób wpływać na rozwój sytuacji w nadzorowanych zakładach pracy.

Sprawy założone w związku z wielką falą strajków w woj. opolskim z reguły były prowadzone nie dłużej niż do grudnia 1980 r. Do wyjątków należała sprawa o krypt. „Wagon”, wszczęta w związku ze strajkiem w nyskim Oddziale Napraw Wagonów PKP i zamknięta dopiero na początku kwietnia 1981 r.³⁴

Od września 1980 r. obiektem zainteresowania SB stały się struktury organizacyjne Solidarności, czego wyrazem było zakładanie różnych spraw operacyjnych, a zwłaszcza obiektowych, mających na celu operacyjną „ochronę” ważniejszych struktur związkowych w woj. opolskim, tj. śledzenie ich działalności i zapobieganie jej niepożądanym przejawom.

Do pierwszych spraw obiektowych dotyczących lokalnych struktur ponadzakładowych Solidarności w woj. opolskim należały sprawy o kryptonimach „Kolumbowie” i „Prekursorzy”, założone przez Wydział III „A” KW MO w Opolu pod koniec października 1980 r. w odniesieniu do Międzyzakładowego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność” w Opolu oraz analogicznego komitetu w Nysie. W późniejszym czasie założono sprawy o kryptonimach „Odnowiciele”, „Założyciele”, „Stobrawa” i „Forum” w odniesieniu do podobnych komitetów w Kędzierzynie-Koźlu, Brzegu, Kluczborku i Prudniku³⁵.

³³ AIPN Wr, 065/650, mf., Meldunek operacyjny, Opole, 1 VIII 1980 r., k. 4 (PDF).

³⁴ AIPN Wr, 065/687, Meldunek operacyjny, Opole, 6 IV 1981 r., k. 36 (PDF).

³⁵ AIPN Wr, 067/15, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Prekursorzy”, Opole, 28 X 1980 r., k. 5 (PDF); AIPN Wr, 067/23, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Kolumbowie”, Opole, 28 X 1980 r., k. 7 (PDF); AIPN Wr, 067/14, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Stobrawa”, 9 XII 1980 r., k. 6 (PDF); AIPN Wr, 065/746, mf., Notatka służbowa dot. obywatela Jana Naskręta, Opole, 25 VIII 1981 r., k. 38–39 (PDF).

Działalnością Solidarności interesował się od początku również pion III SB, którego zadania obejmowały m.in. sprawowanie nadzoru operacyjnego nad oświatą, uczelniami wyższymi, środowiskami naukowymi i twórczymi oraz mediami informacyjnymi. Od lutego 1981 r. tematyką związkową zajmował się także pion II SB. Tak np. 20 marca 1981 r. Wydział II KW MO w Opolu założył SOS krypt. „Magistrala”, dotyczącą NSZZ „Solidarność” w opolskim węźle PKP³⁶. 2 kwietnia tego samego roku tenże wydział założył analogiczną sprawę o krypt. „Pionierzy” w celu kontrolowania związkowców na terenie węzła PKP w Nysie³⁷. Cztery dni później założono SOS krypt. „Aktywiści”, dotyczącą członków Prezydium Komisji NSZZ „Solidarność” przy Zakładach Naprawczych Taboru Kolejowego „Opole”³⁸. Sekcja XI Wydziału II KW MO w Opolu prowadziła także SOS krypt. „Zgoda”, w której ramach śledzono działalność Solidarności w jednostkach PKP, PKS i Żegluga Odrzańskiej w woj. opolskim³⁹.

Służba Bezpieczeństwa zakładała również sprawy operacyjne, kwestionariusze ewidencyjne (KE) bądź teczki osób zastrzeżonych/zabezpieczonych (OZ) z myślą o rozpracowywaniu lub kontroli operacyjnej poszczególnych działaczy związkowych. Tak np. Stanisław Jałowiecki, wybrany w lipcu 1981 r. na przewodniczącego Zarządu Regionu Śląska Opolskiego NSZZ „Solidarność”, był rozpracowany przez Wydział III „A” w Opolu w SOR krypt. „Gracz”⁴⁰.

Obiektem szczególnego zainteresowania SB stało się również Niezależne Zrzeszenie Studentów na obu opolskich uczelniach wyższych. Tak np. w lutym 1981 r. oraz jesienią tego samego roku Wydział III KW MO w Opolu założył kilka spraw operacyjnego sprawdzenia w związku z udziałem opolskich studentów w ogólnopolskich akcjach strajkowych środowisk akademickich⁴¹.

³⁶ AIPN Wr, 065/808, mf., Wniosek o wszczęcie SOS krypt. „Magistrala”, Opole, 20 III 1981 r., b.p.; *ibidem*, Wniosek o zakończenie SOS krypt. „Magistrala”, Opole, 25 IV 1983 r., b.p.

³⁷ AIPN Wr, 065/835, Wniosek o wszczęcie SOS krypt. „Pionierzy”, Opole, 2 IV 1981 r., k. 4–5; *ibidem*, Wniosek o zakończeniu SOS krypt. „Pionierzy”, Opole, 25 VII 1987 r., k. 58–59 (PDF).

³⁸ AIPN Wr, 065/656, mf., Analiza do SOS krypt. „Aktywiści”, Opole, 26 IV 1983 r., b.p.

³⁹ AIPN Wr, 065/810, mf., Informacja dot. organizacji NSZZ „Solidarność” w obiektach ochronianych przez Sekcję XII Wydziału II KW MO w Opolu, Opole, 19 IX 1981 r., b.p.; *ibidem*, Wykaz aktywu NSZZ „Solidarność” w obiektach PKP, ZNTK, Żegluga na Odrze – Wydział Floty i PKS w woj. opolskim, b.d., b.p.

⁴⁰ AIPN Wr, 065/809, t. 1, Plan działań operacyjnych w sprawie operacyjnego rozpracowania krypt. „Gracz”, 6 XI 1981 r., k. 32–34 (PDF).

⁴¹ Por. Z. Bereszyński, *Strajki akademickie w Opolu w 1981 roku*, „Studia Śląskie” 2009, t. 68, s. 311–341.

W połowie 1981 r. wydziały III i III „A” oraz Wydział Śledczy KW MO w Opolu przystąpiły do walki z działalnością wydawniczą NSZZ „Solidarność” i NZS. Wszczęto wówczas trzy śledztwa przeciwko członkom Międzyzakładowej Komisji Związkowej NSZZ „Solidarność” Ziemi Nyskiej oraz uczelnianych organizacji NZS przy Wyższej Szkole Pedagogicznej i Wyższej Szkole Inżynierskiej w Opolu⁴².

Na dokonujące się w kraju zmiany aktywnie reagował również pion IV SB, zajmujący się Kościołem i stowarzyszeniami religijnymi, ale także „ochroną” gospodarki w sektorze rolno-spożywczym. Zgodnie z przyjętym podziałem zadań pion ten zwalczał działalność związkowo-opozycyjną wśród rolników oraz w zakładach pracy związanych z rolnictwem i produkcją żywności. Obiektem zainteresowania Wydziału IV KW MO w Opolu stały się również miejscowe struktury Solidarności rolniczej. W kwietniu 1981 r. wydział ten założył SO krypt. „Barbakan”, mającą na celu śledzenie wszelkich inicjatyw świeżo powstałego Klubu Inteligencji Katolickiej w Opolu⁴³.

Ogólnie biorąc, w latach 1980–1981 w woj. opolskim, podobnie jak w całym kraju, dokonała się radykalna zmiana w tematycznym zakresie spraw prowadzonych przez SB. Do głównych kierunków działania nadal należała tzw. ochrona gospodarki, została ona jednak ściśle powiązana ze zwalczaniem niezależnego ruchu związkowego. Liczba spraw o charakterze politycznym zaczęła szybko rosnąć. Rzadkie w latach wcześniejszych, stały się odąd bardzo liczne i zaczęły być traktowane priorytetowo.

Już jesienią 1980 r. opolska SB czynnie się włączyła w przygotowania do wprowadzenia stanu wojennego w Polsce. Zaczęły powstawać pierwsze wnioski o internowanie („izolowanie”) wytypowanych działaczy związkowych i opozycyjnych. Najbardziej „produktywne” pod tym względem były dwa wydziały KW MO – III oraz III „A”. Pierwszy z nich typował przedstawicieli opozycji politycznej i NZS oraz związkowców z zakładów pracy nadzorowanych przez pion III SB, drugi w podobny sposób zajmował się związkowcami z nadzorowanych przezeń zakładów. Wnioski o internowanie członków oraz sympatyków Solidarności powstawały również w wydziałach II oraz IV (we współpracy z Wydziałem Śledczym KW MO, który spełniał funkcje koordynacyjne). Przed poło-

⁴² AIPN Wr, 08/332, Pismo kierownika Sekcji Wydziału Śledczego WUSW w Opolu do naczelnika Wydziału Inspekcji Biura Śledczego MSW, 10 VI 1987 r., k. 208 (PDF).

⁴³ AIPN Wr, 067/49, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Barbakan”, 6 IV 1971 r., k. 5 (PDF); *ibidem*, Analiza SO krypt. „Barbakan”, nr rej. 26517, dot. Klubu Inteligencji Katolickiej, 27 XI 1989 r., k. 14–15 (PDF); *ibidem*, Wniosek o zakończenie SO krypt. „Barbakan”, nr 26517, dot. Klubu Inteligencji Katolickiej, 27 XI 1989 r., k. 17–18 (PDF).

wą lutego 1981 r. jednostki SB i MO w woj. opolskim zakwalifikowały do „izolowania” łącznie 144 osoby⁴⁴. Projekty były stale aktualizowane i do Wydziału Śledczego KW MO wpływały kolejne wnioski ze strony różnych jednostek SB (z największym nasileniem od września 1981 r.)⁴⁵.

W nocy z 12 na 13 grudnia 1981 r. funkcjonariusze różnych pionów opolskiej SB przystąpili do realizacji akcji krypt. „Jodła”, polegającej na internowaniu wybranych działaczy związkowych i opozycyjnych, wcześniej wytypowanych, wskutek czego już w pierwszym dniu stanu wojennego w woj. opolskim zostało zatrzymanych ponad 90 osób. W całym okresie stanu wojennego w wyniku działań miejscowej SB (a konkretnie Wydziału Śledczego KW MO) internowano łącznie 157 osób⁴⁶.

Miejscowe struktury SB stały się także bardzo aktywnym narzędziem represji karnych w stosunku do osób podejmujących zakazaną działalność związkową lub opozycyjną. Do końca grudnia 1982 r. Wydział Śledczy KW MO w Opolu prowadził 12 postępowań karnych, obejmujących łącznie 82 osoby podejrzane o „przestępstwa” natury politycznej. Największą liczbę osób obejmowały postępowania dotyczące zorganizowanych grup konspiracyjnych Solidarności w Opolu, Prudniku, Kędzierzynie-Koźlu, Głuchołazach i Brzegu oraz młodzieżowego związku konspiracyjnego Wolność i Niepodległość z ośrodkiem w Opolu⁴⁷.

Represje z zastosowaniem przepisów prawa karnego były kontynuowane po formalnym zawieszeniu (z końcem 1982 r.), a następnie zniesieniu (22 lipca 1983 r.) stanu wojennego. W całym okresie 1981–1986 w woj. opolskim łącznie aresztowano ponad 120 osób podejrzanych o różnego rodzaju „przestępstwa” natury politycznej⁴⁸.

Po formalnym zniesieniu stanu wojennego SB kontynuowała także zapoczątkowane w grudniu 1981 r. prześladowania związkowców z Solidarności i miejscowych opozycjonistów. Tak np. w 1984 r. prowa-

⁴⁴ AIPN Wr, 012/3196, t. 16, Pismo zastępcy naczelnika Wydziału Śledczego KW MO w Opolu do dyrektora Biura Śledczego MSW, 13 II 1980 r., k. 137.

⁴⁵ Por. Z. Bereszyński, *Przygotowania do stanu wojennego na Śląsku Opolskim*, „Studia Śląskie” 2011, t. 70, s. 234–236, 239–247.

⁴⁶ AIPN Wr, 08/347, Sprawozdanie z pracy Wydziału Śledczego KW MO w Opolu w okresie 13 XII 1981 – 31 XII 1982 r., luty 1982 r., k. 192. Por. Z. Bereszyński, *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa na Śląsku Opolskim 1980–1990*, Opole 2014, t. 2, s. 558–568.

⁴⁷ AIPN Wr, 08/332, Pismo kierownika Sekcji Wydziału Śledczego WUSW w Opolu do naczelnika Wydziału Inspekcji Biura Śledczego MSW, 10 VI 1987 r., k. 208–212 (PDF); AIPN Wr, 08/347, Sprawozdanie z pracy Wydziału Śledczego KW MO w Opolu w okresie 13 XII 1981 – 31 XII 1982 r., luty 1982 r., k. 195–196. Por. Z. Bereszyński, *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa...*, t. 2, s. 171–187, 191–198, 213–220.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 568–586.

dzono 6 postępowań karnych przeciwko 17 podejrzany, a w 1985 r. – 5 postępowań przeciwko 8 podejrzany, co było związane z prowadzoną przez Solidarność i środowiska opozycyjne akcją na rzecz bojkotu wyborów do rad narodowych w 1984 i Sejmu PRL w 1985 r.⁴⁹

Wydział III WUSW w Opolu (a dokładniej jego Sekcja II) interesował się w szczególności sposobem m.in. osobami znanymi z wcześniejszej (sprzed stanu wojennego) aktywności w miejscowych strukturach Konfederacji Polski Niepodległej i ruchu obrony więzionych za przekonania. Osobami tymi zajmowano się w ramach SOR krypt. „Krety”, założonej jeszcze w styczniu 1982 r.⁵⁰

Nie próżnował również pion IV SB – kontynuował destrukcyjne działania wobec miejscowego duchowieństwa, inwigilował środowiska związane z Kościołem katolickim i innymi Kościołami czy związkami wyznaniowymi. W 1984 r. założył m.in. trzy nowe sprawy obiektowe o kryptonimach „Baszta”, „Dromader” i „Samodzielni”. Pierwsza z nich dotyczyła żeńskich zgromadzeń zakonnych w woj. opolskim, druga – miejscowych środowisk ruchu oazowego, trzecią zaś prowadzono w związku z działalnością lokalnych struktur Polskiego Związku Katolicko-Społecznego⁵¹.

Obiektem szczególnego zainteresowania pionu VI SB, utworzonego na przełomie lat 1984 i 1985, stał się m.in. Jerzy Gneciak, wielokrotnie represjonowany lider regionalnej Solidarności rolniczej. W okresie od stycznia 1986 do września 1989 r. Wydział V Departamentu VI MSW prowadził w stosunku do niego SOR krypt. „Przywódca”⁵². Do osób inwi-

⁴⁹ AIPN Wr, 08/332, Pismo kierownika Sekcji Wydziału Śledczego WUSW w Opolu do naczelnika Wydziału Inspekcji Biura Śledczego MSW, 10 VI 1987 r., k. 212–214 (PDF); AIPN Wr, 08/347, Szyfrogram do naczelnika Wydziału Inspekcji Biura Śledczego MSW, 9 X 1985 r., k. 130; AIPN Wr, 08/350, Dobowy meldunek sytuacyjny dla naczelnika Wojewódzkiego Stanowiska Kierowania WUSW w Opolu, 16 VI 1984 r., k. 200. Por. Z. Bereszyński, *Wybory w latach 1972–1989 oraz referendum społeczne w 1987 r. na Śląsku Opolskim. Działania aparatu władzy i środowisk opozycyjnych, akcje antywyborcze oraz spontaniczne przejawy postaw opozycyjnych wśród mieszkańców regionu* [w:] *Wybory i referenda w PRL*, red. S. Ligarski, M. Siedziako, Szczecin 2014, s. 271–277, 297–299; *idem*, *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa...*, t. 2, s. 307–310; *idem*, *Niezależny ruch studencki w Opolu i komunistyczny aparat represji w latach 1980–1989* [w:] *Komunistyczny aparat represji i życie społeczne Opolszczyzny w latach 1945–1989*, red. K. Jasiak, Opole 2012, s. 311–313.

⁵⁰ Por. *idem*, *Konfederacja Polski Niepodległej na Śląsku Opolskim w latach 1980–1991* [w:] *Konfederacja Polski Niepodległej na drodze do wolności*, red. M. Wenklar, Kraków 2011, s. 206, 234.

⁵¹ AIPN Wr, 067/44, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Dromader”, 18 XI 1984 r., k. 7 (PDF); AIPN Wr, 067/51, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Baszta”, 28 VI 1984 r., k. 6 (PDF); AIPN Wr, 067/53, mf., Wniosek o wszczęcie SO krypt. „Samodzielni”, 18 V 1984 r., b.p.

⁵² AIPN, 0608/350, Wniosek o wszczęcie SOR / sprawy kontrolnej krypt. „Przywódca”, 21 I 1986 r., k. 5–6; *ibidem*, Wniosek o zakończenie SOR krypt. „Przywódca”, 12 IX 1989 r., k. 8 (PDF).

gilowanych przez Wydział VI WUSW w Opolu należał także prof. Józef Góralczyk, specjalista w dziedzinie ekonomiki rolnictwa, aktywnie wspomagający miejscową Solidarność rolniczą, późniejszy senator RP. SB śledziła jego aktywność w ramach KE krypt. „Doktor”, prowadzonego do września 1989 r.⁵³

Po wejściu w życie amnestii z lipca 1986 r. Służba Bezpieczeństwa przeprowadziła w całym kraju akcję o krypt. „Brzoza”, podczas której odbywano rozmowy profilaktyczno-ostrzegawcze z osobami podejrzanymi o prowadzenie działalności konspiracyjnej i usiłowano nakłonić owe osoby do przyznania się do zarzucanych czynów i zaprzestania „nielegalnej działalności”, a nawet do podjęcia współpracy lub dialogu operacyjnego z SB⁵⁴. W akcji tej wziął udział również Wydział Śledczy WUSW w Opolu. We wrześniu 1986 r. jego funkcjonariusze przeprowadzili rozmowy profilaktyczno-ostrzegawcze z 52 osobami wytypowanymi przez jednostki terenowe i wydziały operacyjne SB. W ich wyniku „trzy osoby ujawniły swoją działalność i złożyły stosowne oświadczenie”⁵⁵.

Jesienią 1986 r., po prawie pięcioletniej przerwie, w Polsce stopniowo zaczęły powstawać jawnie funkcjonujące struktury Solidarności. Jedną z nich była powołana 13 października 1986 r. Tymczasowa Rada Regionalna NSZZ „Solidarność” Śląska Opolskiego. W reakcji na jej utworzenie Wydział V WUSW w Opolu założył SOR krypt. „Radni”⁵⁶,

⁵³ W ostatnich latach w przestrzeni publicznej szerzyły się insynuacje, jakoby Józef Góralczyk był wieloletnim agentem SB i rolę taką odgrywał również jako kandydat Solidarności na senatora w 1989 r. W rzeczywistości ten były żołnierz AK w 1950 r. szantażem został zmuszony do wyrażenia zgody na współpracę (jako informator o ps. „Zapałka”) z Powiatowym Urzędem Bezpieczeństwa Publicznego w Opolu, uchylał się jednak od przekazywania informacji na tematy polityczne, tłumacząc się brakiem odpowiednich kontaktów. Pozyskiwane od niego informacje dotyczyły wyłącznie spraw zawodowych. Współpracę (?) z nim rozwiązano najpóźniej w latach sześćdziesiątych XX w., a pozyskane w jej ramach materiały zniszczono jako operacyjnie bezwartościowe w 1966 r. Od tego czasu Góralczyk nie miał nic wspólnego z aparatem bezpieczeństwa. Zob. AIPN, 2911/1, Karta z kartoteki ogólnoinformacyjnej dot. Józefa Góralczyka; Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej Oddział w Krakowie, 009/750, Raport o zawierbowaniu informatora, 6 IV 1950 r., k. 6; *ibidem*, Charakterystyka, b.d., k. 9; *ibidem*, Notatka, 28 IX 1966 r., k. 11.

⁵⁴ Por. H. Głębocki, *Dzieje „Solidarności” w podziemiu (1981–1989)* [w:] *Droga do niepodległości. „Solidarność” 1980–2005*, red. A. Borowski, M. Łątkowska, T. Mahrburg, Warszawa 2005, s. 226; A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2004, s. 75.

⁵⁵ AIPN Wr, 08/347, Pismo zastępcy naczelnika Wydziału Śledczego WUSW w Opolu do naczelnika Wydziału Inspekcji Biura Śledczego MSW, 2 X 1986 r., k. 102.

⁵⁶ AIPN Wr, 065/1052, mf., Analiza dotycząca materiałów operacyjnych SOR krypt. „Radni”, nr rej. 32518, 21 II 1989 r., k. 93–94 (PDF).

natomiast z końcem listopada 1987 r. – w odpowiedzi na utworzenie Komisji ds. Interwencji i Praworządności NSZZ „Solidarność” Śląska Opolskiego – SOR krypt. „Adwokaci”⁵⁷. Jesienią 1987 r. zaczęło oficjalnie funkcjonować opolskie środowisko młodzieżowego ruchu opozycyjnego „Wolność i Pokój”. Wydział III WUSW w Opolu odpowiedział na to założeniem SOR krypt. „Dezserter”⁵⁸.

Po amnestii w lipcu 1986 r., zgodnie z nową polityką represyjną władz PRL, zrezygnowano ze ścigania „przestępstw” politycznych na rzecz znacznie szerszego stosowania Kodeksu wykroczeń. Sprawy polityczne przestano kierować na drogę postępowania sądowego, zamiast tego aparat śledczy SB z wnioskami o ukaranie występował do kolegów ds. wykroczeń, które wymierzały kary grzywny i orzekały o przepadku „przedmiotu przestępstwa”⁵⁹. W latach 1987–1988 i w pierwszym kwartale 1989 r. do kolegów ds. wykroczeń w woj. opolskim Wydział Śledczy WUSW skierował łącznie 40 wniosków o ukaranie „sprawców czynów skierowanych p[rzeciw]ko porządkowi publicznemu”: 4 wnioski w 1987, 30 wniosków w 1988 i 6 wniosków w 1989 r. W 26 przypadkach zostały orzeczone kary grzywny bądź grzywny z nawiązką na łączną sumę 875 tys. zł w przypadku grzywni i 110 tys. zł w przypadku nawiązek⁶⁰.

Przed kolegami ds. wykroczeń najczęściej byli karani działacze ruchu „Wolność i Pokój” (głównie z powodu udziału w manifestacjach ulicznych), a także członkowie Tymczasowej Rady Regionalnej NSZZ „Solidarność” Śląska Opolskiego. W podobny sposób represjonowano też osoby prowadzące kolportaż⁶¹.

Funkcjonariusze Wydziału Śledczego WUSW w Opolu nadal zajmowali się zatrzymywaniem i przesłuchiwaniami podejrzanych, przeprowadzali rewizje, przesłuchiwali świadków itp. Do ich obowiązków należało także występowanie przed kolegami ds. wykroczeń w charakterze oskarżycieli publicznych⁶².

⁵⁷ AIPN Wr, 065/1092, mf., Wniosek o wszczęcie SOR krypt. „Adwokaci”, nr ewid. 33509, 30 XI 1987 r., k. 48 (PDF).

⁵⁸ AIPN Wr, 373/1, Materiały dot. działalności członków KPN w latach 1988–1989.

⁵⁹ Por. W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1980–2006*, Warszawa 2007, s. 86.

⁶⁰ AIPN Wr, 08/332, Informacja od naczelnika Wydziału Śledczego WUSW w Opolu dla naczelnika Wydziału Inspekcji Biura Śledczego MSW, 10 I 1989 r., k. 3; *ibidem*, Informacja od naczelnika Wydziału Śledczego WUSW w Opolu dla naczelnika Wydziału Inspekcji Biura Śledczego MSW, 10 IV 1989 r., k. 6 (PDF).

⁶¹ Por. Z. Bereszyński, *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa...*, t. 2, s. 360–362, 364–369.

⁶² AIPN Wr, 08/332, Pismo naczelnika Wydziału Śledczego WUSW w Opolu do naczelnika Wydziału Inspekcji Biura Śledczego MSW, 30 X 1986 r., k. 132 (PDF). Por. Z. Bereszyński, *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa...*, t. 2, s. 377–382.

Przed połową lat osiemdziesiątych XX w. w woj. opolskim i sąsiednim woj. katowickim zaczęły się mnożyć inicjatywy na rzecz utworzenia lokalnych struktur mniejszości niemieckiej. Pion II SB reagował na to, zakładając kolejne sprawy operacyjne. Tak np. w czerwcu 1985 r. Referat II SB Rejonowego Urzędu Spraw Wewnętrznych w Kędzierzynie-Koźlu w odpowiedzi na utworzenie Stowarzyszenia Niemców w Polsce z siedzibą w Kędzierzynie-Koźlu i Kuźni Raciborskiej założył SOS krypt. „Krajan”⁶³, a w grudniu 1985 r. w związku z powstaniem Towarzystwa Mniejszości Niemieckiej z siedzibą w Zdieszowicach wszczął analogiczną sprawę o krypt. „Ziomek”⁶⁴. Sprawy te były prowadzone do 1987 r. Dla niektórych działaczy niemieckich pion II SB założył indywidualne teczki osób zastrzeżonych. Jednym z nich był inwigilowany w latach 1988–1989 Henryk Kroll (Król), mieszkaniec gm. Gogolin, późniejszy wieloletni poseł na Sejm RP⁶⁵.

Na przełomie lat 1988 i 1989 SB próbowała przeciwdziałać odradzaniu się jawnych struktur Solidarności w zakładach pracy. Typowa reakcja aparatu bezpieczeństwa na powstanie komitetu organizacyjnego NSZZ „Solidarność” w takim czy innym zakładzie wyglądała tak, że właściwa kompetencyjnie jednostka operacyjna SB, która sprawowała nadzór nad danym przedsiębiorstwem, zakładała sprawę operacyjnego sprawdzenia oraz powiadamiała Wydział Śledczy WUSW. Ten ostatni z kolei występował do prokuratury z wnioskiem o przeprowadzenie rozmów ostrzegawczych z członkami komitetu⁶⁶.

Służba Bezpieczeństwa kontynuowała inwigilację struktur Solidarności do jesieni 1989 r. Wcześniej, 11 lipca 1989 r. gen. bryg. Józef Sasin, dyrektor Departamentu V MSW, w wydanych przez siebie wytycznych polecił zakończenie tego typu spraw z uwagi na zmienioną sytuację polityczną w kraju⁶⁷. Konsekwencją tego było stopniowe zamykanie kolejnych spraw operacyjnego

⁶³ AIPN Wr, 011/1813, t. 1, Wniosek o wszczęcie SOS krypt. „Krajan”, 14 VI 1985 r., k. 6.

⁶⁴ AIPN Wr, 065/1233, mf., Wniosek o wszczęcie SOS krypt. „Ziomek”, 18 XII 1985 r., k. 8 (PDF); *ibidem*, Wniosek o zakończenie SOS krypt. „Ziomek”, nr ewid. 31391–31678, 21 IV 1987 r., k. 27–28 (PDF).

⁶⁵ AIPN, 2912/1, Karta personalna Henryka Fabiana Króla, b.p.; AIPN Wr, 00253/38, Teczka OZ, nr ewid. 34689.

⁶⁶ Por. Z. Bereszyński, *Służba Bezpieczeństwa i początki transformacji politycznej w województwie opolskim* [w:] *Upadek systemu komunistycznego na Górnym Śląsku. Wokół przemian 1989 roku w województwach katowickim i opolskim*, red. A. Dziuba, S. Rosenbaum, Katowice 2010, s. 88–92; *idem*, *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa...*, t. 2, s. 457–463.

⁶⁷ AIPN Wr, 011/1957, Wniosek o zakończenie SOR krypt. „Zbawiciel”, 21 VIII 1989 r., k. 6; *ibidem*, Arkusz informacyjny, k. 8; AIPN Wr, 065/1418, mf., Wniosek o zakończenie SOS krypt. „Klika”, 12 VIII 1989 r., b.p.; AIPN Wr, 011/1995, Wniosek o zakończenie SOR krypt. „Zamsz”, 18 VIII 1989 r., k. 4.

sprawdzenia założonych w celu kontrolowania komitetów organizacyjnych NSZZ „Solidarność” w woj. opolskim. W tym samym czasie, począwszy od lipca 1989 r., zamykano i odsyłano do archiwum również kwestionariusze ewidencyjne i teczki osób zastrzeżonych/zabezpieczonych, prowadzone w stosunku do poszczególnych działaczy i sympatyków Solidarności⁶⁸.

Obiektem zainteresowania SB w dalszym ciągu jednak pozostawały miejscowe struktury Niezależnego Zrzeszenia Studentów. Sekcja III Wydziału III WUSW w Opolu starała się inwigilować je w ramach SOR krypt. „Kwiatek II”, założonej profilaktycznie już 24 października 1988 r. w związku z coraz powszechniejszą reaktywacją NZS w innych ośrodkach akademickich⁶⁹. Sprawę tę prowadzono do stycznia 1990 r.⁷⁰

Aż do 1990 r. obiektem aktywnego zainteresowania SB były także radykalnie zorientowane środowiska opozycyjne, odrzucające kompromis osiągnięty przy Okrągłym Stole⁷¹. Tak np. od czerwca 1989 do stycznia 1990 r. Wydział III WUSW w Opolu prowadził SOS krypt. „Strzelcy”, której przedmiotem była działalność opolskich środowisk niepodległościowych, a zwłaszcza miejscowych struktur Konfederacji Polski Niepodległej⁷². Obiektem aktywnego zainteresowania ze strony tego samego wydziału była także działająca od połowy 1989 r. opolska grupa Solidarności Walczącej. W odpowiedzi na jej ujawnienie się została założona – zgodnie z zaleceniami dyrektora Biura Studiów MSW z 31 sierpnia 1989 r. – SOR krypt. „Ośmiornica”, lokalny odpowiednik ogólniejszej sprawy o tym samym kryptonimie, prowadzonej przez SB na szczeblu krajowym⁷³. Sprawę tę prowadzono do marca 1990 r.⁷⁴ Jeszcze w styczniu 1990 r. Wydział Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa WUSW w Opolu założył sprawę problemową (SP) o krypt. „Aktywni”. W jej ramach zamierzano kontynuować inwigilację środowisk skupionych w utworzonej we wrześniu 1989 r. Tymczasowej Reprezentacji

⁶⁸ Por. Z. Bereszyński, *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa...*, t. 2, s. 479–483.

⁶⁹ Zachowane zapisy w środkach ewidencyjnych OBUiAD IPN we Wrocławiu: AIPN Wr, 00224/5, Kserokopia dziennika rejestracyjnego WUSW w Opolu, rejestracja pod nr. 34450 z 24 X 1988 r.

⁷⁰ AIPN Wr, 00224/5, Kserokopia dziennika rejestracyjnego WUSW w Opolu, rejestracja pod nr. 34450 z 24 X 1988 r. wraz z późniejszymi adnotacjami – załącznik do pisma BUWr-III-55110-81(2)/11 z 5 VIII 2011 r. Por. Z. Bereszyński, *Niezależny ruch studencki w Opolu i komunistyczny aparat represji...*, s. 358–359.

⁷¹ Por. A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja...*, s. 456–458.

⁷² AIPN Wr, 011/2010, Wniosek o wszczęcie SOS krypt. „Strzelcy”, 26 VI 1989 r., k. 1.

⁷³ AIPN Wr, 065/1540, mf., Pismo do dyrektora Biura Studiów SB MSW w Warszawie, 21 VII 1989 r., k. 10–13 (PDF); *ibidem*, Analiza SOR krypt. „Ośmiornica”, 7 III 1990 r., k. 30–33 (PDF).

⁷⁴ *Ibidem*, Pismo do zastępcy szefa WUSW ds. SB w Opolu, 27 II 1990 r., k. 29 (PDF).

Politycznej Śląska Opolskiego, oficjalnie w celu „zapobiegania, rozpoznawania i ujawniania działalności godzącej w konstytucyjny porządek państwa”, jaką – zdaniem SB – „mogłyby prowadzić te środowiska”⁷⁵.

Służba Bezpieczeństwa zapewniała politycznemu kierownictwu woj. opolskiego bieżący dopływ informacji o nastrojach społecznych i problemach występujących w różnych miejscowościach i zakładach pracy regionu, nie zawsze jednak pozwalały one na trafną ocenę sytuacji. Tak np. w grudniu 1979 r., u progu rewolucyjnych przeobrażeń w kraju, płk Julian Urantówka, ówczesny komendant wojewódzki MO w Opolu, jako uczestnik Wojewódzkiej Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej zapewniał, że podległe mu służby milicji i SB w pełni panują nad sytuacją polityczną w regionie: „[...] wytworzony przez partię klimat poszanowania dla dobrej i niczym niezmaconej pracy okazał się [...] bardzo skuteczną zaporą dla wszelkiej antysocjalistycznej działalności, którą bez skutku próbowano sączyć na nasz teren z innych ośrodków kraju. [...] w naszym województwie utrzymywany jest należyty stan porządku i bezpieczeństwa publicznego, nie ma problemu przestępczości politycznej”⁷⁶.

Ocena ta w dramatyczny sposób zdezaktualizowała się latem 1980 r. 16 sierpnia w związku z rozlewającą się po kraju falą strajków minister spraw wewnętrznych wydał zarządzenie nr 031/80, powołujące Sztab MSW do kierowania operacją „Lato-80”⁷⁷. W ślad za tym poszczególne jednostki organizacyjne resortu zostały zobowiązane do opracowywania i przesyłania dyrektorowi gabinetu ministra spraw wewnętrznych, począwszy od 17 sierpnia 1980 r., dobowych informacji sytuacyjnych o stanie bezpieczeństwa i porządku publicznego. Na tej podstawie KW MO w Opolu regularnie zaczęła przysyłać do MSW bieżące i bardzo szczegółowe informacje o sytuacji polityczno-operacyjnej w woj. opolskim (zachowane wśród materiałów operacji „Lato-80”)⁷⁸. Praktyka ta utrzymała się do połowy lat osiemdziesiątych XX w.

Ważną rolę SB w sprawowaniu władzy i kreowaniu polityki na poziomie lokalnym szczególnie dobrze ilustruje poświadczona źródłowo działalność tzw. Kolektywu Wojewódzkiego, zajmującego się zagadnieniami

⁷⁵ AIPN Wr, 08/582, Wniosek o wszczęcie SP krypt. „Aktywni”, 17 I 1990 r., k. 37.

⁷⁶ Archiwum Państwowe w Opolu (dalej: APO), Akta Komitetu Wojewódzkiego PZPR (dalej: KW PZPR) w Opolu, 41, Protokół z obrad Wojewódzkiej Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej PZPR w Opolu, odbytej 22 XII 1979 r., s. 25.

⁷⁷ AIPN Wr, 09/1065, Zarządzenie nr 031/80 ministra spraw wewnętrznych, Warszawa, 16 VIII 1980 r., k. 147–148; A Paczkowski, *Droga do „mniejszego zła”. Strategia i taktyka obozu władzy, lipiec 1980 – styczeń 1982*, Warszawa 2002, s. 37.

⁷⁸ AIPN Wr, 09/1065, Zasady pracy informacyjnej jednostek organizacyjnych resortu spraw wewnętrznych w okresie trwania operacji „Lato-80”, Warszawa, 16 VIII 1980 r., k. 156–157.

z zakresu polityki wyznaniowej. Ciało to reprezentowało trzy pionry aparatu władzy: polityczny, administracyjny i policyjny. Tworzyli je: kierownik Wydziału Administracyjnego Komitetu Wojewódzkiego PZPR bądź jego zastępca, dyrektor Wydziału ds. Wyznań Urzędu Wojewódzkiego (WdsW UW) lub jego zastępca oraz naczelnik Wydziału IV KW MO bądź jego zastępca, a od 1983 r., po reorganizacji aparatu bezpieczeństwa, odpowiednio naczelnik Wydziału IV WUSW lub jego zastępca. Z początkiem 1986 r. dotychczasowe zadania Wydziału Administracyjnego KW PZPR w zakresie polityki wyznaniowej i w pracach Kolektywu Wojewódzkiego przejął nowo utworzony Referat Społeczno-Polityczny KW PZPR. Władze partyjne decydowały o aktualnych kierunkach polityki wyznaniowej, natomiast WdsW UW oraz SB spełniały funkcje wykonawcze. WdsW UW realizował swoje zadania środkami administracyjnymi, natomiast SB czyniła to z zastosowaniem środków operacyjnych. Obie te instytucje nawzajem się dopełniały⁷⁹.

Działalność SB w okresie stanowiącym ramy chronologiczne tego opracowania jest niestety tylko częściowo odzwierciedlona w materiałach, jakie trafiły do zasobów archiwalnych IPN. Zachowały się w głównej mierze akta spraw zakończonych i poddanych archiwizacji jeszcze przed przełomem ustrojowym w Polsce. Najczęściej mają one formę zmikrofilmowanego wyboru dokumentów. Znacznie gorzej jest z aktami spraw prowadzonych jeszcze w latach 1989–1990, zwłaszcza gdy dotyczyły one walki z Solidarnością i środowiskami opozycyjnymi. Duża ich część została zniszczona bądź nielegalnie „sprywatyzowana” przez funkcjonariuszy dysponujących nimi w schyłkowym okresie SB. Jesienią 1989 r. praktycznie w całości zniszczono materiały spraw prowadzonych przez pion IV SB w stosunku do Kościoła katolickiego i poszczególnych stowarzyszeń chrześcijańskich, takich jak Klub Inteligencji Katolickiej, PAX, Unia Chrześcijańsko-Społeczna i Polski Związek Katolicko-Społeczny. Zachowane w postaci mikrofilmów wybory dokumentów z akt różnych spraw o takiej tematyce nie przedstawiają większej wartości informacyjnej, ponieważ nie zawierają żadnych materiałów operacyjnych.

⁷⁹ We wrześniu 1986 r. Kolektyw Wojewódzki w Opolu postulował np. „weryfikację kadry zatrudnionej w szkolnictwie pod kątem przestrzegania zasady świeckości szkoły”, a także „systematyczne kształcenie ideologiczne i światopoglądowe nauczycieli szkół wszystkich typów oraz dbałość o dobór kandydatów na studia pedagogiczne”. Celem było zdecydowane przeciwdziałanie „klerykalizacji życia społecznego”, planowano więc m.in. „zaangażowanie lokalnej prasy i innych środków masowego przekazu do piętnowania niezgodnych z prawem poczynań wojujących klerykałów” (APO, KW PZPR w Opolu, 2634, Informacja o naradach w rejonowych ośrodkach pracy partyjnej, dotyczących realizacji zadań w zakresie polityki wyznaniowej w woj. opolskim, b.d., s. 160).

Do pozytywnych wyjątków można zaliczyć zachowane w oryginale wielotomowe akta wspomnianej już sprawy o krypt. „Ideologowie”, prowadzonej przez pion II SB i dotyczącej szeroko rozumianej problematyki niemieckiej. Nie zniszczono ich, mimo że były prowadzone jeszcze w ostatnich miesiącach istnienia SB. Stało się tak przypuszczalnie dlatego, że problematyka ta pozostawała nadal obiektem aktywnego zainteresowania UOP, którego szeregi w znacznej mierze rekrutowały się spośród byłych funkcjonariuszy pionu II SB⁸⁰.

Nasza wiedza na temat działań Służby Bezpieczeństwa może być w tych warunkach jedynie częściowa. Zachowane szczęśliwie materiały stanowią jednak wartościowe źródło historyczne, niezastąpione w badaniach nad okresem tzw. Polski Ludowej.

Podsumowanie

Służba Bezpieczeństwa w woj. opolskim, podobnie jak w całym kraju, realizowała bardzo szeroki zakres zadań jako jeden z najważniejszych instrumentów sprawowania władzy przez elity polityczne PRL. Wielkim błędem byłoby postrzeganie jej wyłącznie jako policji politycznej. Jej zadania nie ograniczały się bowiem tylko do zwalczania zagrożeń dla panującego porządku politycznego, dla ówczesnego aparatu władzy nie mniej istotna była m.in. rola odgrywana przez nią w życiu gospodarczym kraju, funkcjonującym w nakazowo-rozdzielczym systemie centralnego planowania. Sprawowany przez SB nadzór operacyjny nad gospodarką narodową stanowił istotne dopełnienie innych form sprawowania kontroli nad tą sferą życia społecznego⁸¹. SB realizowała również zadania kontrwywiadowcze, w większym lub mniejszym stopniu zbliżone do tych realizowanych przez służby specjalne w państwach o różnych systemach politycznych. Tym, co decydowało o specyfice SB oraz innych służb tego rodzaju w państwach rządzonych przez komunistów, było jednak ściśle zespolenie wszelkich realizowanych przez nie zadań z ochroną panującego porządku politycznego i aktywnym zwalczaniem jego oponentów⁸².

⁸⁰ Podobnie stało się w przypadku analogicznej sprawy o krypt. „Mniejszość”, prowadzonej przez pion II SB w woj. katowickim.

⁸¹ Por. Z. Bereszyński, *Policyjna proteza „niewidzialnej ręki rynku”*. Aparat bezpieczeństwa w społeczno-gospodarczej rzeczywistości PRL [w:] *Aparat bezpieczeństwa. Studia nad działalnością i metodami pracy*, red. R. Klementowski, J. Syrnok, Wrocław–Warszawa 2021, s. 113–143.

⁸² Por. *idem*, *Racja stanu czy represje? Służba Bezpieczeństwa na Górnym Śląsku wobec mniejszości niemieckiej w ostatniej dekadzie PRL*, „CzasyPismo” 2019, nr 1–2, s. 223–229.

Waga przywiązywana do poszczególnych obszarów i kierunków działalności SB zmieniała się z upływem czasu. W latach 1971–1979, gdy władze PRL próbowały – z katastrofalnym dla nich skutkiem – realizować strategię dynamicznego rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, znacznie wzrosło znaczenie problematyki gospodarczej w pracy aparatu bezpieczeństwa. Z kolei w latach 1980–1989 nastąpił ogromny wzrost znaczenia problematyki politycznej w reakcji na takie zjawiska, jak powstanie NSZZ „Solidarność”, rozwój rozmaitych form działalności opozycyjnej i pojawienie się zorganizowanych struktur niemieckiej mniejszości narodowej.

W ślad za zmianami w sytuacji społeczno-politycznej w kraju i regionie zmieniały się również struktury organizacyjne SB. Jak wynika z przytoczonych powyżej informacji, w ciągu kilkunastu lat, jakie upłynęły od reorganizacji dokonanej w 1975 r., opolska SB stopniowo nie tylko w całości odbudowała swój początkowy potencjał organizacyjno-kadrowy, lecz także znacznie go zwiększyła. Było to związane z ciągłym pojawianiem się nowych wyzwań, jakie piętrzył przed aparatem bezpieczeństwa zapoczątkowany latem 1980 r. okres rewolucji Solidarności. Bardzo wymowne pod tym względem jest porównanie zatrudnienia w pionie III opolskiej SB po czerwcu 1975 r. ze stanem zatrudnienia pod koniec 1989 r. w pionach III, V i VI, pomiędzy które rozdzielono pierwotny zakres zadań pionu III, obejmujący zarówno zwalczanie „zagrożeń politycznych”, jak i tzw. ochronę gospodarki. Same tylko wydziały III, V i VI WUSW w Opolu liczyły wówczas łącznie 107 etatów. Do struktury analogicznych sekcji i grup SB w rejonowych urzędach spraw wewnętrznych należały ogółem 63 etaty⁸³. Łączna liczba etatów w komórkach organizacyjnych odpowiedzialnych za walkę z opozycją polityczną i „ochronę” gospodarki wraz ze zwalczaniem Solidarności pracowniczej i rolniczej wynosiła wówczas 170 etatów⁸⁴. Było to ponad trzy razy więcej, niż miał do dyspozycji cały pion III opolskiej SB po czerwcu 1975 r. W innych pionach organizacyjnych tak wielki przyrost liczby etatów nie nastąpił.

Wzajemne zestawienie tych liczb to swoista miara tego, jak SB starała się sprostać kolejnym zadaniom, stawianym przed nią w latach 1980–1989. Ostatecznie się jednak okazało, że służba ta, mimo tak wielkiego nakładu sił i środków, nie mogła zapewnić komunistom panowania nad społeczną rzeczywistością.

⁸³ Zob. tabelę 3 w: *idem, Potencjał organizacyjno-kadrowy oraz ważniejsze kierunki działalności Służby Bezpieczeństwa w województwie opolskim w latach 1975–1990 (część I)*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” 2022, nr 20, s. 101.

⁸⁴ AIPN Wr, 08/585, Zarządzenie organizacyjne nr 0506/Org. Biura Organizacyjno-Prawnego MSW, 15 XI 1989 r., k. 33–35.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN).
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Krakowie (AIPN Kr).
Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział we Wrocławiu (AIPN Wr).
Archiwum Państwowe w Opolu (APO).
Zbiory prywatne autora.

Opracowania

- Bereszyński Z., *Francja i system komunistyczny w Polsce. Stosunki polsko-francuskie po II wojnie światowej w świetle wybranych materiałów UB i SB* [w:] *Spoglądając na Mariannę. O Francji i Francuzach w pierwszej połowie XX wieku z polskiej perspektywy*, red. M. Białokur, A. Karbowski, Opole – Bielsko-Biała 2014.
- Bereszyński Z., *Instytut Śląski w Opolu w krzywym zwierciadle doniesień tajnego współpracownika ps. „Jan”* [w:] *Granice kompromisu. Naukowcy wobec aparatu władzy ludowej*, red. P. Franaszek, Warszawa 2015.
- Bereszyński Z., *Konfederacja Polski Niepodległej na Śląsku Opolskim w latach 1980–1991* [w:] *Konfederacja Polski Niepodległej na drodze do wolności*, red. M. Wenklar, Kraków 2011.
- Bereszyński Z., *Niezależny ruch studencki w Opolu i komunistyczny aparat represji w latach 1980–1989* [w:] *Komunistyczny aparat represji i życie społeczne Opolszczyzny w latach 1945–1989*, red. K. Jasiak, Opole 2012.
- Bereszyński Z., *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa na Śląsku Opolskim 1980–1990*, t. 1–2, Opole 2014.
- Bereszyński Z., *Policyjna proteza „niewidzialnej ręki rynku”. Aparat bezpieczeństwa w społeczno-gospodarczej rzeczywistości PRL* [w:] *Aparat bezpieczeństwa. Studia nad działalnością i metodami pracy*, red. R. Klementowski, J. Syrnyk, Wrocław–Warszawa 2021.
- Bereszyński Z., *Przygotowania do stanu wojennego na Śląsku Opolskim*, „Studia Śląskie” 2011, t. 70.
- Bereszyński Z., *Służba Bezpieczeństwa i media informacyjne w województwie opolskim* [w:] *Komunistyczny aparat represji i życie społeczne Opolszczyzny w latach 1945–1989*, red. K. Jasiak, Opole 2012.
- Bereszyński Z., *Służba Bezpieczeństwa i początki transformacji politycznej w województwie opolskim* [w:] *Upadek systemu komunistycznego na Górnym Śląsku. Wokół przemian 1989 roku w województwach katowickim i opolskim*, red. A. Dziuba, S. Rosenbaum, Katowice 2010.
- Bereszyński Z., *Strajki akademickie w Opolu w 1981 roku*, „Studia Śląskie” 2009, t. 68.

- Bereszyński Z., *Wybory w latach 1972–1989 oraz referendum społeczne w 1987 r. na Śląsku Opolskim. Działania aparatu władzy i środowisk opozycyjnych, akcje antywyborcze oraz spontaniczne przejawy postaw opozycyjnych wśród mieszkańców regionu* [w:] *Wybory i referenda w PRL*, red. S. Ligarski, M. Siedziako, Szczecin 2014.
- Dudek A., *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988–1990*, Kraków 2004.
- Głębocki H., *Dzieje „Solidarności” w podziemiu (1981–1989)* [w:] *Droga do niepodległości. „Solidarność” 1980–2005*, red. A. Borowski, M. Łątkowska, T. Mahrburg, Warszawa 2005.
- Paczkowski A., *Droga do „mniejszego zła”. Strategia i taktyka obozu władzy, lipiec 1980 – styczeń 1982*, Warszawa 2002.
- Piotrowski P., *Struktury Służby Bezpieczeństwa MSW 1975–1990, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2003, nr 1.*
- Roszkowski W., *Najnowsza historia Polski 1980–2006*, Warszawa 2007.

Streszczenie: W połowie roku 1975, przy okazji zmiany podziału administracyjnego kraju, nastąpiła generalna reorganizacja struktur Służby Bezpieczeństwa. Wiązało się to z dość istotną redukcją potencjału organizacyjno-kadrowego tej służby. W ciągu następných kilkunastu lat doszło jednak do odwrócenia tego procesu i Służba Bezpieczeństwa w woj. opolskim ponownie rozbudowała swoje siły. Przed połową lat osiemdziesiątych XX w. liczebność jej kadr w tym regionie osiągnęła nawet poziom znacznie wyższy niż przed reorganizacją dokonaną w 1975 r. Było to związane z ciągłym pojawianiem się nowych wyzwań, jakie przed aparatem bezpieczeństwa piętrzył okres rewolucji Solidarności, zapoczątkowany latem 1980 r. SB starała się sprostać stawianym przed nią kolejnym zadaniom, ale ostatecznie okazało się, że mimo wkładanego wysiłku nie zdołała zapewnić komunistom panowania nad społeczną rzeczywistością.

Słowa kluczowe: Służba Bezpieczeństwa, woj. opolskie, potencjał organizacyjno-kadrowy, 1975–1990

Zbigniew Bereszyński (ur. 1956) – doktor habilitowany nauk humanistycznych w dziedzinie historii, badacz niezależny, autor m.in. monografii NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa na Śląsku Opolskim (2014) oraz *Komunistyczny aparat bezpieczeństwa i ludność niemiecka na Górnym Śląsku w latach 1945–1990* (wyd. 2 – 2019), wyd. niemieckie: *Der kommunistische Sicherheitsapparat und die deutsche Bevölkerung in Oberschlesien zwischen 1945 und 1990* (2020).

Organisational and Staff Capacity and the Major Directions of Security Service Activity in the Opole Province during 1975–1990 (Part II)

Abstract: In mid-1975, at the same time as a change in the administrative division of the country, a general reorganisation of the structures of the Security Service took place. This was due to a fairly significant reduction in the organisational and staff capacity of the service. However, over the next dozen years or so, this process was reversed and the Security Service in Opole Province once again expanded its forces. Before the mid-1980s, the size of its staff in the region had even reached a level much higher than before the reorganisation carried out in 1975. This was due to the constant emergence of new challenges posed to the security apparatus by the period of the Solidarity revolution, which began in the summer of 1980. The Security Service tried to cope with the successive tasks set before it but ultimately found that, despite the effort put in, it failed to ensure that the communists maintained control of social reality.

Keywords: Security Service, Opole Province, organisational and staff capacity, 1975–1990

Zbigniew Bereszyński (b. 1956) – PhD in history, independent researcher, author of, among others, the monographs *NSZZ „Solidarność” i rewolucja solidarnościowa na Śląsku Opolskim* [The Independent Self-Governing Trade Union “Solidarity” and the Solidarity Revolution in Opole Silesia] (2014) and *Komunistyczny aparat bezpieczeństwa i ludność niemiecka na Górnym Śląsku w latach 1945–1990* [The Communist Security Apparatus and the German Population in Upper Silesia in 1945–1990] (2nd ed., 2019), German edition: *Der kommunistische Sicherheitsapparat und die deutsche Bevölkerung in Oberschlesien zwischen 1945 und 1990* (2020).

Gmach Komendy Wojewódzkiej Policji w Opolu (zbudowany w okresie międzywojennym jako siedziba Dyrekcji Kolei Rzeszy). Do 1990 r. siedziba KW MO i WUSW (fot. Zbigniew Bereszyński)

Pokój w mieszkaniu Zbigniewa Bereszyńskiego po rewizji przeprowadzonej przez SB. Opole, 12 grudnia 1983 r. (fot. Donata Wnuk)

Sprzęt i materiały do druku ulotek, skonfiskowane przez SB w mieszkaniu Jana Naskręta. Prudnik, czerwiec 1984 r. (źródło: AIPN Wr)

Uczestnicy opozycyjnej manifestacji obserwowani przez funkcjonariuszy SB. Opole, 1 maja 1983 r. W głębi widoczne zgrupowanie pojazdów MO (fot. Tadeusz Żyliński)

Uroczystość odznaczenia wysokich funkcjonariuszy MO i SB medalami „Za Zasługi dla Obronności Kraju”. Opole, październik 1984 r. Pierwszy od lewej wśród odznaczonych, w cywilu – płk Tadeusz Nowosielski, zastępca szefa WUSW ds. SB. Zdjęcie z *Kroniki MO i SB na Opolszczyźnie w latach 1974–1984* (źródło: AIPN Wr)

Funkcjonariusze SB z kamerą, śledzący i filmujący uczestników opozycyjnej manifestacji pod hasłem „Jaruzelski musi odejść!” Opole, 22 czerwca 1989 r. (fot. Donata Wnuk)